

NIKOLAUSA MOLLĪNA DZIMTĀS PILSĒTAS ANTVERPENES LIECĪBAS RĪGAS PILSĒTAS TIPOGRĀFIJAS IESPIEDDARBOS

16.–18. gadsimtā

Beāte Orlova-Rotgalve

Latvijas Nacionālā bibliotēka 2023. gadā atklāja Rīgas pirmajam tipogrāfam Nikolausam Mollīnam (*Niclaes Mollijns*, ap 1550–1625) veltītu viesizstādi *The Essence of a Typographer. Niclaes Mollijns: Rīga–Antwerp*¹ Plantēna-Moretusa muzejā Antverpenē jeb agrākajā Kristofa Plantēna (*Christophe Plantin*, ap 1520–1589) tipogrāfijā. Izstāde piedāvāja pirmo reizi Mollīna pētniecības vēsturē vienā telpā skatīt tipogrāfa gan Antverpenes, gan Rīgas darbības posmos radītos iespieddarbības. Mollīna darbības izpēte līdz šim galvenokārt veikta atsvešināti, pētniekiem Beļģijā un Nīderlandē apzinot Mollīna veikumu Antverpenē, kamēr Latvijas historiogrāfija fokuss bijis uz tipogrāfa devumu Rīgas grāmatniecībā. Izstādes sagatavošanas laikā veiktajā pētījumā, kura centrā bija tieši dekoratīvo elementu (ornamentu, vinješu, iniciāļu) lietojums iespieddarbības noformējumā, Mollīna darbība abās pilsētās skatīta kā vienots veselums, šādi atklājot kontinuitāti tipogrāfa atstātajā mantojumā abos reģionos un piedāvājot jaunu skatījumu uz Rīgas grāmatniecības nozares pirmsākumiem un to ciešo saikni ar 16. gadsimta Eiropas grāmatniecības tendencēm. Rakstā sniegti būtiskākie pētījuma rezultāti, paredzot, ka turpmāka Mollīna abu darbības posmu analīze atklās vēl daudz līdz šim neizzinātu detaļas.

Nikolausa Mollīna darbības pirmsākumi Antverpenē

Nikolauss Mollīns dzimis Antverpenē mūsdienu Beļģijas teritorijā, vienā no vadošajiem grāmatniecības centriem

16. gadsimta Eiropā. Viņa ģimenē tipogrāfa amats nebija svešs. Nikolausa tēvs Jans Mollīns I (*Jan Mollijns I*, ? – ap 1575/1576) kopš 16. gs. 50. gadiem Antverpenē darbojies gan kā kokgriezējs, gan kā iespiedējs. Amatu apguva arī Nikolausa brālis Jans Mollīns II (*Jan Mollijns II*, ? – ap 1576), taču plašāku iespiedēja darbību neizvērsa.

Pirmā liecība par Nikolausa Mollīna aktivitātēm grāmatniecības nozarē ir Plantēna tipogrāfijas, pazīstamas ar latīnisko nosaukumu *Officina Plantiniana*, rēķinu grāmata, kurā uzskaitīta algu izmaksa darbiniekiem (1). Plantēns uzskatāms par vienu no tālaika veiksmīgākajiem grāmatniecības nozares uzņēmējiem – viņš attīstīja plašu izdevējdarbību, izvērta tirdzniecības kontaktus visā Eiropā un piesaistīja ievērojamus literātus, zinātniekus, māksliniekus un citus dažādu amatu meistarus. Plantēna plašajā kontaktu tīklā ietilpa tādas atzītas personības kā kartogrāfs Ābrahams Ortēlijs (*Abraham Ortelius*, 1527–1598), humānists filologs Justs Lipsijs (*Justus Lipsius*, 1547–1606) un daudzi citi. Tādējādi Rīgas pirmais tipogrāfs darba pieredzi guvis, vērojot sava laika prasmīgākos nozares profesionāļus.

Dokuments liecina, ka Mollīns no 1573. līdz 1575. gadam tipogrāfijā strādājis par iespiedēju (*imprimeur*), asistēdams pieredzējušākiem amata meistariem.² Izgatavojot misāles, breviārijus, emblēmu grāmatas un citu žanru izdevumus, Mollīns apguva tehnikas, kuras aktīvi praktizēja arī Rīgas tipogrāfijas pirmajos darbības gados, piemēram, divkrāsu drukas. 1574.–1575. gads uzskatāms

par īpašu *Officina Plantiniana* darbības uzplaukuma laiku, jo tad tajā tika nodarbināts vislielākais darbinieku skaits. Līdzās Mollīnam tipogrāfijā strādāja vairāk nekā 20 iespiedēju, ap 20 burtliču, 2–5 teksta korektori, kā arī mākslinieki, kokgriezēji un citu amatu meistari. Kopējais tipogrāfijas darbinieku skaits šajā periodā tiek lēsts ap 80 cilvēkiem, kas tālaika Eiropas tipogrāfijām ir iepriekš nepieredzēts vēriens.³

Mollīna un Plantēna ceļi šķīrās laikā, kad mira Jans Mollīns I. Sākotnēji Plantēns, kurš tolaik varēja izsniegt meistariem sertifikātus patstāvīga iespiedēja darba uzsākšanai, šādu apliecinājumu deva Nikolausa brālim Janam Mollīnam II. Tajā norādīts, ka Jans apguvis iespiedēja un burtliča prasmes gan pie tēva, gan pie citiem tipogrāfiem Antverpenē. Uzsvērts arī viņa katoliskais dzīvesveids, kas bija pretrunā ar Mollīnu ģimenes patieso piederību protestantismam, taču bija būtisks priekšnoteikums tipogrāfijas darba uzturēšanai katoliskās Spānijas kontrolētajā reģionā.⁴

Tēva tipogrāfiju pārņēma nevis iespiedēja sertifikātu saņēmušais Jans, bet gan Nikolauss.⁵ Turpmākos desmit gadus viņš turpināja darbību Antverpenē, un pašlaik apzināti 44 šajā periodā izdoti iespieddarbi.⁶ Tolaik izveidojās un nostiprinājās Mollīna tipogrāfa rokraksts jeb dekoratīvu elementu kopums, kas vēlāk kļuva par pamatu arī viņa Rīgā iespiesto grāmatu vizuālajam noformējumam. Mollīna gaumi veidojusi gan viņa tēva iecienītā ornamentika, gan Plantēna tipogrāfijā gūtā pieredze.

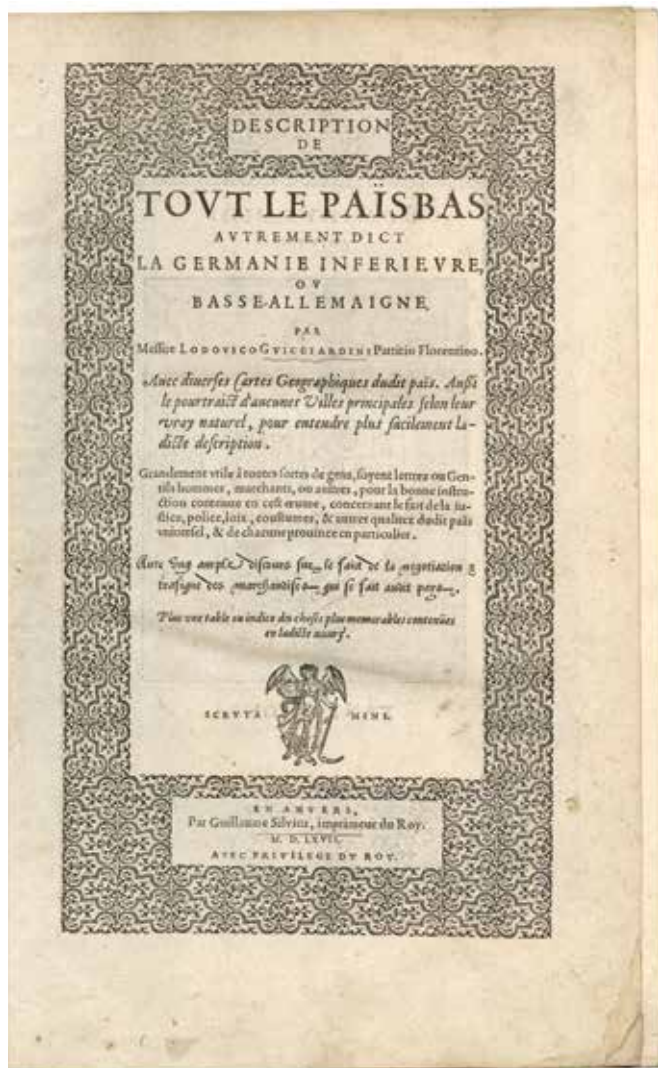
1586. gadā Mollīns pārtrauca Antverpenes tipogrāfijas darbību. Domājams, ka, tāpat kā vairāki tūkstoši citu protestantismam piederīgo pilsētas iedzīvotāju, viņš pameta Antverpeni pēc tās kapitulācijas katoliskās Spānijas karaspēkam un devās uz mūsdienu Ziemeļnīderlandes teritoriju, kuru joprojām pārvaldīja protestantismu atbalstoši spēki.⁷ 1588. gadā Mollīns uzsāka tipogrāfa darbu Rīgā, kur darbojās kā vienīgais visa Livonijas reģiona grāmatu iespiedējs līdz pat savai nāvei 1625. gadā.

Robēra Granžona tipogrāfiskie ornamentu

Viens no visbiežāk lietotajiem vizuālā noformējuma elementiem Antverpenē un Rīgā Mollīna iespiestajos darbos⁸ ir arabeskas ornamentu komplekti dažādās kombinācijās. Šo metālā lieto tipogrāfisko ornamentu⁹ autors ir franču izcelsmes burtveidolu dizainers Robērs Granžons (*Robert Granjon*, ap 1513–1590). Pretēji ierastajam “sēdošajam” darba stilam Granžons aktīvās darbības periodā plaši ceļoja, pavadot laiku tādos Eiropas grāmatu ražošanas centros kā Parīze, Roma, Liona un Antverpene. Šī pētījuma kontekstā būtiska ir Granžona darbība Antverpenē 1564.–1570. gadā. Šajā periodā meistars radīja vairākus desmitus burtveidolu un ornamentu komplektu pēc Plantēna un citu pilsētas tipogrāfu pasūtījumiem.¹⁰ Lai gan mūsdienās Granžona vārdu piemin retāk nekā, piemēram, viņa slaveno laikabiedru, burtveidolu dizaineru Klodu Garamonu

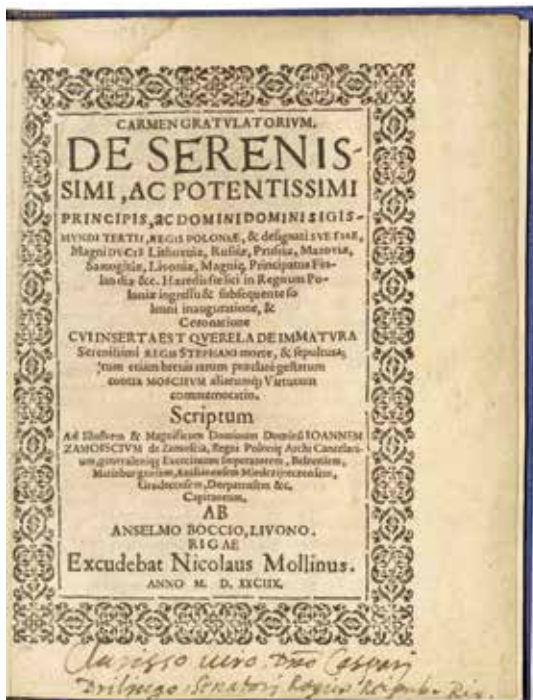

1. Nikolausa Mollīna algas izmaksas ieraksti Kristofa Plantēna firmas norēķinu grāmatā. 1573. No: *Livre des ouvriers*, 1571–1579. Plantēna-Moretusa muzejs, 32. l., 120. lp.

3. Robēra Granžona divu kombinējamo ornamentu kompleks un arabeskas vinjete. Grāmatas *Verhandelinghe van de vnie..* titullapa. Izdevis Nikolauss Mollīns. Antverpene, ap 1579. Ģentes Universitātes bibliotēka, BIB.MEUL.000388

2. Robēra Granžona kombinējamie arabeskas ornamenti. Lodoviko Gvikardini grāmatas *Description de tout les Pais-Bas autrement dict la Germanie Inferieure, ou Basse-Allemagne..* titullapa. Izdevis Vilems Silviuss. Antverpene, 1567. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RW3/234

4. Robēra Granžona sešu kombinējamo ornamentu kompleks un arabeskas vinjete. Grāmatas *De principaelste redenen ende oorsaecken..* titullapa. Izdevis Nikolauss Mollīns. Antverpene, 1586. Ģentes Universitātes bibliotēka, BIB.MEUL.000653

5. Robēra Granžona sešu kombinējamo ornamentu kompleks. Anselma Bocija grāmatas *Carmen gratulatorium..* titullapa. Izdevis Nikolauss Mollīns. Rīga, 1588. Polijas Zinātņu akadēmijas Kurnikas bibliotēka

(*Claude Garamond*, ap 1510–1561), Granžons ierindoja 16. gadsimta ievērojamāko meistaru vidū.¹¹

Plašus pētījumus par Granžona radītajiem ornamentiem un burtveidoliem veicis beļģu grāmatniecības vēsturnieks Hendriks Verflits (*Hendrik D. L. Verfliet*, 1923–2020). Starp būtiskākajiem pētnieka veikumiem minami 2016. un 2018. gadā publicēti katalogi, kuros apkopoti gan Granžona ornamentu komplektu un to individuālo fragmentu vizuālie atveidojumi, gan pieejamās arhīvu materiālu ziņas, kas daudzos gadījumos ļauj precīzi noteikt komplektu izgatavošanas laiku, vietu un pasūtītāju.¹² Balstoties Verflita rūpīgi apkopotajos datos, šī pētījuma gaitā bija iespējams identificēt Mollīna lietoto ornamentu komplektu saikni ar Antverpeni.

Granžona radošo darbību Verflits saista ar plašākām grāmatu vizuālā noformējuma tendencēm, kas meistara dzimtajā Parīzē vērojamas kopš 16. gs. 30. gadiem. Šajā laikā popularitāti guva dabas motīvos (vītenaugi, augu lapas, ozolzīles u. c.) balstīti arabeskas stila ornamentī, kas Austrumu mākslas ietekmē jau agrāk daudzviet Eiropā bijuši pazīstami un lietoti grāmatu iesējumos, metāla apkalumos un citās amatniecības nozarēs.¹³ Savstarpēji kombinējamo ornamentu komplektus (visbiežāk tie sastāvēja no 2, 6 vai 12 fragmentiem) Granžons sāka izgatavot 16. gs. 60. gados, un materiāla pieejamības un plašo dekoratīvo kombināciju iespēju dēļ tie ātri iemantoja popularitāti Eiropas tipogrāfu vidū.¹⁴

Līdz šim Mollīna Antverpenes un Rīgas tipogrāfiju inventārā izdevies konstatēt četrus dažādus Granžona radīto ornamentu komplektus. Divi no tiem Mollīnam piederējuši pilnā komplektācijā, vēl divi – daļējā komplektācijā un tika kombinēti ar citiem komplektiem. Pēc Verflita datiem, vairums Mollīnam piederošo komplektu Granžons sākotnēji radījis pēc Plantēna tipogrāfijas pasūtījuma. Plantēns pat tiek uzskatīts par aizsācēju islaicīgai arabeskas ornamenta modei Antverpenē, 16. gs. 60. un 70. gados lietojot šos ornamentus titullapu noformēšanai. Viens no spilgtākajiem šīs tendences paraugiem ir *Officina Plantiniana* 1565. gadā izdotā Adriana Jūnīusa (*Hadrianus Junius*, 1511–1575) emblēmu grāmata, kuras titullapa un iekšlapas bagātīgi rotātas ar platām, no Granžona radītajiem arabeskas ornamentiem saliktām apmalēm.¹⁵ Arabeskas kombinējamie ornamentī šajā laikā bagātīgi lietoti arī citu Antverpenes tipogrāfu iespieddarbos. Piemēram, tos izmantoja Plantēna tuvākais konkurents Vilems Silviuss (*Willem Silvius*, ap 1520–1581).¹⁶ (2) Plantēna un Granžona kopīgi radītie, Francijas grāmatu mākslas iedvesmotie iespieddarbu noformējuma kanoni Antverpenes prominentāko tipogrāfiju izdevumos pavisam noteikti atstājuši spēcīgu ietekmi arī uz Mollīna iespiesto izdevumu noformējumu.

Divu fragmentu komplekts, ko Mollīns lietoja vismaz no 1579. gada līdz pat savas darbības beigām 1625. gadā, pirmo reizi parādījās Antverpenē, Plantēna tipogrāfijā,

1565. gadā. Visai drīz tas nonāca arī citu Nīderlandes reģiona tipogrāfiju inventārā – to lietoja gan Antverpenē pazīstamais tipogrāfs Silviuss, gan vairāki iespieddēji Lēvenē. Tāpat ornaments strauji izplatījās Francijas, Itālijas, Anglijas un citu valstu teritorijās.¹⁷ (3) Rīgā ornamentu komplekts pirmo reizi lietots 1589. gadā Domskolas vajadzībām izdotajā iespieddarbā *Libellus ethicus*.¹⁸

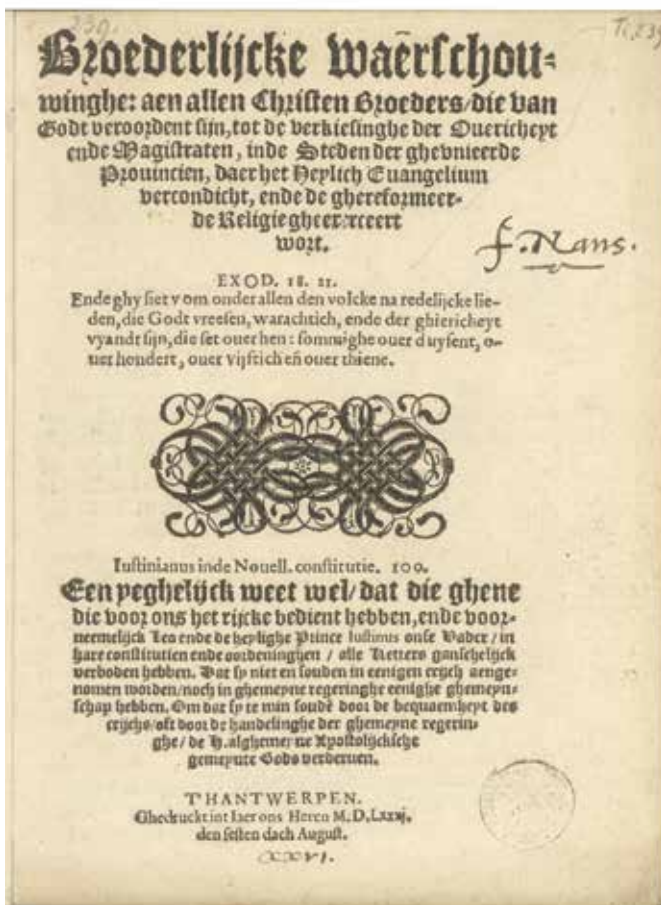
Otrs tikpat iecienīts ornamentu komplekts Mollīna Antverpenes un Rīgas tipogrāfiju inventāros ir sešu fragmentu komplekts, kura izcelsme saistīta ar 1566. gadu. Šajā gadā Granžons to pārdeva Plantēnam, par ko liecina tipogrāfijas arhīvā saglabājušies dokumenti. Šis ornamentu

6. Robēra Granžona arabeskas ornamentī Rīgas pilsētas ģerboņa attēla noformējumā. Grāmatas *Eines Erbarh Rathhs der Königlichenn Stadt Riga in Liefflandt..* titullapa. Izdevis Nikolauss Mollīns. Rīga, 1591. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RB/843

komplekts vienlaikus tika izmantots arī Strasbūrā, Londonā un citviet Eiropā.¹⁹ Rīgā tas lietots jau pirmajā līdz mūsdienām saglabātajā Mollīna drukātajā grāmatā – 1588. gadā izdotajā Anselma Bocija (*Anselmus Boccius*) poēmā *Carmen gratulatorium De serenissimi, ac potentissimi principis Sigismundi Tertii*²⁰ – un nezaudēja aktualitāti visā Mollīna darbības laikā. (4–5)

Mollīna abu darbības posmu kontinuitātes apzināšanā īpaši interesanti ir tādi izdevumi kā garīdznieka Paula Oderborna (*Paul Oderborn*, ap 1555–1604) sprediķu krājums²¹ un 1591. gada Rīgas pilsētas rātes izdevums *Vormünder Ordnung* ("Nolikums par aizbildņiem")²², kuru noformējumā Granžona arabeskas ornamentī apvienoti ar Rīgas pilsētas panorāmas vai heraldiskās

7. Elipses formas arabeskas vinjete. Grāmatas *Broederlijke waerschouwinghe aen allen christen broeders..* titullapa. Izdevis Nikolauss Mollīns. Antverpene, 1581. Ģentes Universitātes bibliotēka, BIB.TIEL.000239

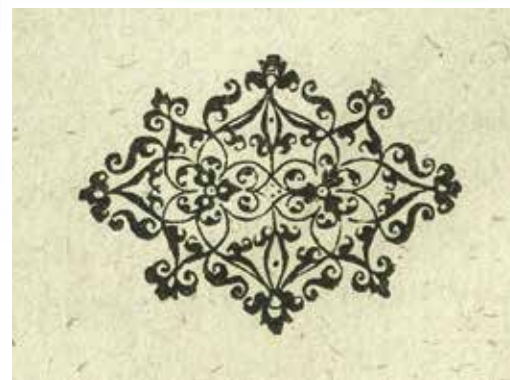
8. Elipses formas arabeskas vinjete. Joahima Selerija grāmatas *Inter doctos nobilis..* titullapa. Izdevis Nikolauss Mollīns. Rīga, 1596. Polijas Zinātņu akadēmijas Kurņikas bibliotēka

9. Žana de Turnē I arabeskas ornamenta kopija. Andžeja Lipska grāmatas *Practicarum observationum ex iure civili..* 461. lappuses fragments. Izdevis Nikolauss Mollīns. Rīga, 1602. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RBS/1010

10. Manierisma stila vinjete ar putto centrā. Andžeja Lipska grāmatas *Practicarum observationum ex iure civili..* 10. lappuses fragments. Izdevis Nikolauss Mollīns. Rīga, 1602. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RBS/1010

simbolikas attēliem. Tādējādi Antverpenē radītie ornamentu simboliski savijas ar Mollīna jaunās mājvietas Rīgas vizuālo identitāti. (6)

Lai gan Granzona radītie ornamentu guva lielu popularitāti un izplatību visās Eiropas pilsētās, kur vien 16.–17. gadsimtā tika drukātas grāmatas, Mollīna īpašumā esošajiem komplektiem ir skaidra, ar Antverpeni saistīta sākotnējā izcelsme. Nav nejaušība, ka tieši šos ornamentu komplektus, ar kuru lietojumu viņš bija iepazinies, strādājot pie Plantēna, Mollīns atveda uz Rīgu, kur tie kļuva par pamatu pirmo Livonijā drukāto grāmatu vizuālajam noformējumam.

Arabeska kā titullapas centrālais ornaments

Arabeska 16. gadsimta Eiropas tipogrāfu materiālu klāstā bija iecienīts dekoratīvs elements ne tikai smalkajos metāla ornamentos. Antverpenē kā mantojums no tēva Mollīna īpašumā bija nonākušas arī apjomīgākas vinjetes²³ ar šo motīvu, un tās bieži lietotas kā centrālais elements titullapas noformējumā.

No Mollīnam piederošajām apjomīgajām arabesku vinjetēm Rīgā iespējams sastopama vairs tikai viena. Nav konkrētu liecību par to, kas notika ar Mollīna Antverpenes tipogrāfijas iekārtu pēc tam, kad viņš izlēma pilsētu pamest. Salīdzinot Antverpenē un Rīgā iespēstās Mollīna grāmatas, var secināt, ka daļa Antverpenē izmantotā dekoratīvo elementu inventāra nonāca Rīgā. Taču daudzi Mollīna lietotie kokgriezumi Rīgā tā arī neparādījās. Pavisam iespējams, ka Antverpenes tipogrāfija cieta Spānijas karaspēka uzbrukumam laikā, kad bojā varēja iet liela daļa Jana Mollīna I atstātā mantojuma. Plašus zaudējumus tolaik piedzīvoja arī Plantēna un citu pilsētas tipogrāfu uzņēmumi. Spānijas karaspēka uzbrukumi lielā mērā iezīmēja līdz tam plaukstošās pilsētas ekonomisko lejupslidi, un agrāko laiku varenību Antverpene vairs neatguva.

Pētnieks Pauls Valkema Blaus (*Paul Valkema Blouw*, 1916–2000) Mollīna Antverpenē un Rīgā lietotās elipses formas vinjetes izcelsmi saista ar Vāciju, kur 16. gadsimta

attālumu, ir maz ticams. Turpmāka Mollīna Antverpenes perioda darbu analīze atklās, vai viņš šo ornamentu lietojis arī šajā pilsētā. Šķiet pavisam iespējams, ka ar Rietumeiropā izplatītajām Turnē ornamentu kopijām Mollīns varētu būt iepazinies jau dzimtajā pilsētā. (9)

Mollīna kontakti ar Rietumeiropas grāmatniecības nozari pēc ierašanās Rīgā

Atsevišķi Rīgas tipogrāfijas inventārā atrodamie dekoratīvie elementi liecina, ka Mollīns uzturējis tirdzniecības kontaktus ar Rietumeiropas grāmatniecības nozari arī pēc ierašanās Livonijā. Piemēram, 16. gs. 90. gados viņa iespieddarbos izplatītas kļuva divas līdzīga motīva vinjetes, kuras vienlaikus tika izmantotas arī Nīderlandes, Vācijas, Francijas un citu valstu tipogrāfijās. Šo dekoratīvo kokgriezumu centrā ir cilvēka seja: vienā versijā *putto* veidolā (10), otrā – līdzīga maskai, šķietami tērpta galvassegā (11). Sejas ieskauj bagātīgi rotāti manierisma stilam raksturīgi rolverka ietvari, kas atgādina locītas metāla

11. Manierisma stila vinjete ar masku centrā. Hermaņa Samsona grāmatas *Himlische Schatzkammer*. 314. lappuses fragments. Izdevis Kristians Rītavs, iespiedis Nikolauss Mollīns. Rīga, 1625. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RBS/842

12. Ilustrēts S burta iniciālis nāves dejas tematikā. Grāmatas *De expugnatione Civitatis Rigensis*. 3. lappuses fragments. Izdevis Nikolauss Mollīns. Rīga, 1622. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RBS/839

iespieddarbos bieži sastopamas līdzīga vai pat identiska dizaina vinjetes.²⁴ Mollīna tipogrāfijās abās pilsētās vinjete izmantota gan titullapu, gan iekšlapu noformējumā, taču kopumā tā ir retāk sastopama nekā Granžona ornamentu komplekti. (7–8)

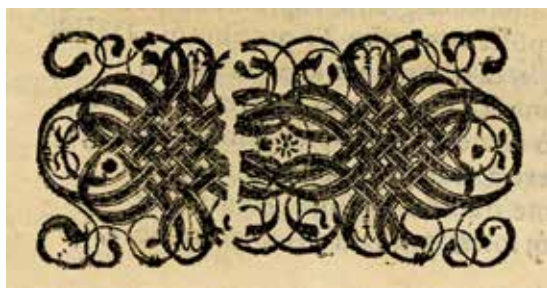
Žana de Turnē I arabeskas ornamenti

Mollīna vadīto tipogrāfiju inventārā bijusi vismaz viena arabeskas vinjete, kuras izcelsme saistāma ar franču tipogrāfu un grāmatattirgotāju Žanu de Turnē I (*Jean de Tournes I*, 1504–1564). Pēc Verflīta datiem vinjeti 1554. gadā izgatavojis kāds anonīms meistars pēc Turnē pasūtījuma, un tā lietota viņa tipogrāfijā Lionā. Neilgi pēc tam vinjetes kopijas parādījās Parīzē, Antverpenē (tostarp Plantēna tipogrāfijā) un citviet Eiropā.²⁵ Pagaidām šīs vinjetes lietojums nav konstatēts Mollīna Antverpenes darbības periodā²⁶, bet drošticami tā viņa darbos parādās Rīgā kopš 1593. gada.²⁷

Kontakts starp Mollīnu un Turnē, ņemot vērā abu aktīvās darbības periodu minimālo pārklāšanos un ģeogrāfisko

sloksnes. Atkarībā no varianta tie vainagoti ar putnu (ērgļu vai grīfu) vai lauvas galvām. Pretēji rakstā iepriekš aplūkotojiem Mollīnam piederošajiem dekoratīvajiem elementiem šo vinješu ekvivalenti nav konstatēti Plantēna firmas inventārā. Identiskas vinjetes Antverpenē lietojuši tipogrāfi Martins Nucijs II (*Martinus Nutius II*, 1553–1608) un Hieronīms Verdusens (*Hieronimus Verdussen*, 1552–1635), taču Rīgā tās varētu būt ienākušas arī caur Mollīna dibinātiem kontaktiem citviet Eiropā.

Līdzās dominējošajai stilizētu dabas motīvu ornamentikai 16. gs. nogalē Mollīns iespieddarbos sāka plašāk izmantot arī dekoratīvus elementus ar cilvēku figūru attēlojumu. Galvenokārt titullapu un iekšlapu noformējumā viņš lietoja minētās manierisma stila vinjetes, bet reizēm arī dekoratīvus iniciāļus ar viduslaiku un renesanses mākslā īpaši populāro nāves dejas motīvu. (12) Mollīnam piederošajā iniciāļu komplektā²⁸ attēlotās kompozīcijas atgādina Hansa Holbeina, jaunākā (*Hans Holbein der Jüngere*, 1497/1498–1543), veidoto kokgriezumu sēriju ar nelieliem pārveidojumiem figūru izvietojumā. Tajā atainoti

13. Robēra Granžona arabeskas ornamentu lietojums Gerharda Šrēdera darbības laikā. Retgera Bekera grāmatas *Exactor Reaedificationis Domus Domini*. titullapa. Izdevis Gerhards Šrēders. Rīga, 1643. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RBS/802

14. Elipses formas arabeskas vinjetes lietojums Georga Matiasa Nelleru darbības laikā. Kristiana Lauterbaha veltījuma izdevuma *Lectissima*. pēdējā lapa. Izdevis Georgs Matias Nellers. Rīga, 1684/1712. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RB/1357

15. Žana de Turnē I arabeskas ornamenta kopijas lietojums Georga Matiasa Nelleru darbības laikā. Oto Zēlmana grāmatas *Jesus, Der Seelen Heil*. 4. lappuses fragments. Izdevis Georgs Matias Nellers. Rīga, ap 1690. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RB/1326

mirušie, kuri dažādu sabiedrības kārtu pārstāvjiem atgādina par nāves klātesamību un neizbēgamību. Holbeina kokgriezumu komplekts tika plaši kopēts visā Eiropā, un daudzu šādu apzināti kopētu vai vispārīgi iedvesmotu iniciāļu komplektu autori joprojām ir anonīmi.²⁹ Ari Mollīna iniciāļu komplekta autora vārds pašlaik nav zināms, taču turpmāks salīdzinājums ar citu Eiropas tipogrāfiju iespieddarbiem palīdzētu atklāt meistara identitāti.

Mollīna tipogrāfijas inventārā atrodami Rietumeiropas mākslas ietekmē radītie dekoratīvie elementi liecina, ka Rīgas grāmatniecības nozare attīstības sākumposmā bija nevis perifēra, bet gan cieši saistīta ar norisēm un iespieddarbu vizuālā noformējuma tendencēm Eiropas grāmatniecībā.

Liecības par Antverpeni un Nikolausu Mollīnu vēlāko Rīgas pilsētas tipogrāfu iespieddarbos

Nikolauss Mollīns mira 1625. gada pirmajā pusē. Neilgi pēc tam bojā gāja arī viņa meita un znots, tipogrāfijas līdzstrādnieks un grāmatirgotājs Pīters van der Mērens (*Peter van der Meeren*, ?–1625). Apprecot Mollīna atraitni, tiesības turpināt Rīgas pilsētas tipogrāfijas darbu ieguva Gerhards Šrēders (*Gerhard Schroeder*, ?–1657). Šrēdera un arī turpmāko Mollīna amata pēcteču pārvaldībā tipogrāfija nonāca ar visu inventāru, tādēļ vizuālas liecības par Mollīnu, viņa dzimto pilsētu un kontaktiem ar Rietumeiropu Rīgā izdotajos iespieddarbos saglabājas vēl vairākas desmitgades pēc Rīgas pirmā tipogrāfa nāves. Visticamāk, zināšanas par ornamentu un citu dekoratīvo elementu provenanci ātri izzuda, un Mollīna darba turpinātājiem bija maz nojaušams par to, cik daudz informācijas viņu lietotie dekori nesa par tipogrāfijas dibinātāja pieredzi un plašāku kultūras kontekstu.

Šrēdera un arī vēlāko Rīgas pilsētas tipogrāfu iespieddarbos saglabājās bagātīgs Granžona kombinējamo ornamentu lietojums titullapu un iekšlapu noformējumā. 1643. gadā izdotā Retgera Bekera (*Rötger Becker*, 1600–1657) teoloģiskā darba *Exactor Reaedificationis Domus Domini*³⁰ titullapa (13) atsauc atmiņā Plantēna, Silvīusa un citu Antverpenes tipogrāfu 16. gs. 60.–70. gados izdotos iespieddarbus ar platajām arabeskas ornamentu klātajām lapu apmalēm. Tādējādi Rīgā izgatavotie iespieddarbi nevilšus, vēlākajiem tipogrāfiem, visticamāk, to neapzinoties, saglabāja atskaņas no Plantēna un Granžona aizsāktās “arabesku modes” Antverpenē.

17.–18. gs. mijā vēl aizvien tika izmantota gan no Antverpenes atvestā elipses formas arabeskas vinjete, gan Turnē arabeskas ornamenta kopija, lai gan abas iespiedformas bija uzskatāmi nolietojušās, naglu iedzinuma vietām kļūstot redzamām (melnie punkti iespīestajā attēlā)³¹. (14–15)

Liela daļa Mollīna lietoto dekoratīvo elementu izzuda no Rīgas pilsētas tipogrāfijas materiālu klāsta 17.–18. gs. mijā, kad sākotnējais inventārs acimredzot bija nolietojies tiktāl, ka vairs nederēja turpmākai izmantošanai. Arvien vairāk iespieddarbu vizuālajā noformējumā ienāca jauni, iepriekš neredzēti ornamentu un vinjetes. Tomēr viens dekoratīvs elements Rīgā drukātajās grāmatās nes personisku liecību par Nikolausa Mollīna dzimtu līdz pat 18. gs. sākumam. Tā ir tipogrāfa zīme, kas Latvijā ilgstoši saistīta ar Rīgas pilsētas tipogrāfu Georgu Matiasu Nelleru (*Georg Mathias Nöller*, aktīvs 1684–1712), kurš to lietojis savos iespieddarbos. Taču tās vēsture ir daudz senāka, proti, zīme sākotnēji piederējusi Nikolausa Mollīna tēvam Janam Mollīnam I. Zīmē attēlots kurmis un moto latīņu valodā *Poena diversa placet* (“Cits sods ir tikams”). (16–18) Moto ir citāts no antīkā autora Ovidija (*Ovidius*, 43 p. m. ē. –17/18 m. ē.) darba “Metamorfozes”.³² Nav zināms, ko šis teksts personīgi nozīmēja Janam Mollīnam I, taču izvēlētais dzīvnieks neapšaubāmi simbolizē dzimtas uzvārdu.³³ Antverpenē Jans Mollīns I tipogrāfa zīmi divos variantos lietojis vismaz kopš 1554. gada. Medaljonā ietverts simbols un latīņu moto 16.–17. gadsimtā bija raksturīga tipogrāfa zīmes forma mūsdienu Beļģijas teritorijā.³⁴ Tipogrāfa zīmes Eiropas grāmatniecībā parādījās un attīstījās līdz ar grāmatu iespīšanas tehnoloģiju. Tās kalpoja par savveida

uzņēmuma logotipu, šādi norādot uz iespieddarba izgatavošanu konkrētā tipogrāfijā un apliecinot tā kvalitāti.

Tipogrāfa zīmes nepārprotama identifikācija ar Janu Mollīnu I konstatēta 20. gs. nogalē, kad mūsdienu Beļģijas teritorijā veikti plaši retrospektīvās bibliogrāfijas pētījumi.³⁵ Arī flāmu grāmatniecības vēstures pētnieks Huberts Mēss (*Hubert Meeus*) norādījis, ka Jana Mollīna I izvēlētais simbols – kurmis – ir acīmredzama un tieša atsauce uz viņa uzvārdu.³⁶ Taču pētniekiem Rietumeiropā nav bijusi zināma tipogrāfa zīmes turpmākā “dzīve” Rīgā. Tāpat arī Latvijā veiktajos grāmatniecības vēstures pētījumos līdz šim nav tikusi atzīmēta Nellerā lietotās zīmes saikne ar Antverpeni, taču paveiktais Nikolausa Mollīna abu dzīves posmu salīdzinājums ir ļāvis atklāt Latvijas teritorijā pirmās lietotās tipogrāfa zīmes pusotru gadsimtu garo priekšvēsturi un saistību ar Rīgas pirmo tipogrāfu un viņa dzimtu.

Tā kā Jans Mollīns I ilgstoši strādājis arī par kokgriezēju, domājams, ka savu tipogrāfijas zīmi viņš izgatavoja pats. Salīdzinot to ar Mēsa apkopotajām 16. gadsimta tipogrāfu zīmju raksturīgākajām tendencēm, secināms, ka Jans Mollīns I pilnībā sekojis sava laika tradīcijām. Humanisma ideju un starptautiskās vides ietekmē 16. gadsimtā tipogrāfu vidū kļuva aktuāli pieņemt latīņu valodas moto, šādi norādot uz kādām noteiktām tipogrāfa personiskajām pārlicībām vai īpašībām.³⁷ Tā, piemēram,

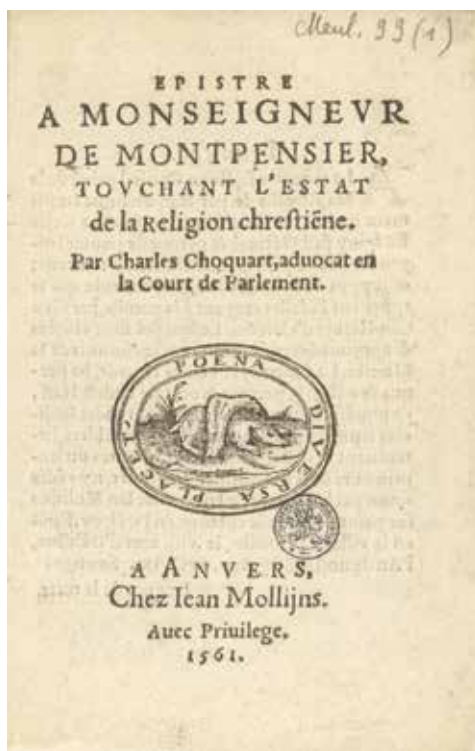
Kristofa Plantēna tipogrāfa zīme ietvēra moto *Labore et constantia* (“Ar darbu un pastāvību”), kas apliecināja tipogrāfijas īpašnieka nopietno attieksmi pret darbu un tā kvalitāti.

Nikolauss Mollīns ne Antverpenē, ne Rīgā nelietoja tēva izgatavoto vai sev īpaši radīto tipogrāfa zīmi. Antverpenē tas saistīts ar diviem apsvērumiem. Pirmkārt, Mollīns galvenokārt drukāja iespieddarbus pēc citu izdevēju pasūtījuma, tādējādi uz viņa iespiesto grāmatu titullapām atrodams citu, ne viņa paša vārds. Otrkārt, personīgās reliģiskās pārlicības motivēts, Mollīns bieži iespieda protestantu autoru tekstus, kas tolaik katoliskās Spānijas varai pakļautajā reģionā bija nevēlami. Protestantiski noskaņotie tipogrāfi izmantoja dažādus paņēmienus, lai netiktu atklāta aizliegto tekstu izcelsme, piemēram, lietoja pēc iespējas plaši izplatītus, neuzkrītošus burtveidolus, kas pēc ārējām pazīmēm neļāva identificēt konkrētu spiestuvi. Šo abu apstākļu ietekmē vairums Mollīna Antverpenē iespiesto izdevumu identificējami tikai pēc rūpīgas tipogrāfisko elementu analīzes.³⁸

Savukārt Rīgā un visā Livonijā Mollīns savas dzīves laikā bija vienīgās tipogrāfijas īpašnieks, tādēļ, iespējams, nejuta vajadzību īpaši marķēt savus darbus. Līdzīgs iemesls tipogrāfa zīmju trūkumam 16. gadsimtā izdotajos iespieddarbos konstatēts arī, piemēram, Islandē – šajā zemē līdz pat 1770. gadam darbojās tikai viena tipogrāfija, tādēļ tās

16. Jana Mollīna I tipogrāfa zīmes lietojums Antverpenē. Marsiala Mazurjē grāmatas *Instructie en[de] leeringe om wel te biechte[n], ende God te bidden voor zijn sonden..* pēdējā lapa. Izdevis Jans Mollīns I. Antverpene, 1554. Plantēna-Moretusa muzejs, 8 43

17. Jana Mollīna I tipogrāfa zīmes lietojums Antverpenē. Šarla Šokāra grāmatas *Epistre a monseigneur de Montpensier..* titullapa. Izdevis Jans Mollīns I. Antverpene, 1561. Ģentes Universitātes bibliotēka, BIB.MEUL.000099/1

18. Jana Mollīna I tipogrāfa zīmes lietojums Rīgā. Liborija Depkina grāmatas *Wörter-Büchlein..* titullapa. Izdevis Georgs Matiass Nellers. Rīga, 1705. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RL2/3377

produkcijas īpaša noformēšana ar tipogrāfa zīmi konkurences neesamības apstākļos nav šķitusi nepieciešama.³⁹

Jana Mollina I tipogrāfa zīmes ceļš līdz tās iespiešanai 18. gadsimta Rīgas tipogrāfijas izdevumos ir neskaidrs. Maz ticams, ka ar Mollina dzimtu tik cieši un nepārprotami saistīto zīmi tipogrāfs Nellers būtu nejausības ceļā iegādājies kādā ārvalstu tirgū. Iespējams, ka Nikolauss Mollins to kā piemiņas lietu atvedis sev līdzi no Antverpenes, tad tā nelietota ilgstoši stāvējusi Rīgas tipogrāfijā līdz pievērsusi Mollina amata pēcteču uzmanību.

Nobeigums

Mollina Antverpenē un Rīgā vadīto tipogrāfiju iespieddarbu salīdzinājums atklāj to, cik cieša bijusi Antverpenes un plašākas Rietumeiropas grāmatniecības tradīciju saikne ar Rīgas pilsētas tipogrāfiju tās darbības pirmajos gadu desmitos. Caur Mollina personisko pieredzi, apgūstot tipogrāfa amatu Plantēna uzņēmumā un vērojot sava laika atzītākos meistaros, Rīgā nonāca Nīderlandes un Francijas grāmatu vizuālā noformējuma tendences, kuras vēlāk papildināja Livonijas vietējās, uz vācu zemēm orientētās kultūrtelpas pieredze. Rīgā izdoto iespieddarbu veidolu tipogrāfijas pastāvēšanas sākumposmā pastarpināti ietekmēja tādas Eiropas grāmatu ražošanas un mākslas

nozaru vadošās personības kā Kristofs Plantēns, Robērs Granžons, Žans de Turnē I un Hanss Holbeins, jaunākais. Uzskatāmi tas atklājas, piemēram, titullapu noformējumā, kur dominē vieglie un vijīgie arabeskas motīvi Granžona izpildījumā. Vāciskajā kultūrtelpā tolaik izplatītie smagnējie kokgriezumi Mollina veidoto titullapu noformējumā parādījās vēlāk.

Novērojumi atklāj, ka laika gaitā liela daļa Mollina Antverpenes tipogrāfijas inventāra (tostarp Jana Mollina I radītie kokgriezumi) gājusi zudībā. Pavisam ticami, ka tas noticis Spānijas karaspēka uzbrukumam laikā 16. gs. 70.–80. gados vai arī emigrācijas viļņa laikā pēc 1585. gada, kad Mollins pieņēmis lēmumu pilsētu pamest un, iespējams, izpārdevis inventāru. Tomēr jau pirmajās Rīgā iespiestajās grāmatās redzama to elementu pēctecība, ko Mollins lietoja Antverpenē. Tātad pirmais tipogrāfs ieradās Rīgā ar vismaz daļu no sava dekoratīvo elementu klāsta. Gan Nikolausa Mollina, gan viņa amata pēcteču Rīgas tipogrāfijā radītajos iespieddarbos ilgstoši sastopamas netiešas atsauces uz Mollina Antverpenē gūto pieredzi, reģiona kultūrvidi un grāmatniecības tendencēm. Rīgas pirmā tipogrāfa un viņa dzimtenes pēdas Rīgas iespieddarbos skaidri saskatāmas līdz pat 18. gadsimtam.⁴⁰

¹ Latvijas Nacionālās bibliotēkas viesizstāde *The Essence of a Typographer. Nicolaes Mollijns: Riga–Antwerp* ("Tipogrāfa esence. Nikolauss Mollins: Riga–Antverpene") Plantēna–Moretusa muzejā Antverpenē, 25.05.2023.–28.06.2023. Satura autore Beāte Orlova–Rotgalve, dizainere Madara Lesīte–Volmane, projekta vadītāja Ineta Vaiivode. Sk.: LNB viesizstāde Plantēna–Moretusa muzejā Antverpenē // Latviešu grāmatai 500. – 2023. (<https://www.gramatai500.lv/post/lmb-viesizstade-plantena-moretusa-muzeja-antverpene>).

² *Livre des ouvriers, 1571–1579*. Museum Plantin-Moretus, arch. 32, fol. 120.

³ *Roover R. de*. The Business Organisation of the Plantin Press in the Setting of Sixteenth Century Antwerp // *De Gulden Passer*. – 1956. – Vol. 34. – P. 117.

⁴ *Certificats délivrés aux imprimeurs des Pays-Bas par Christophe Plantin et autres documents se rapportant à la charge du Prototypographe / Publiés par Ph. Rombouts*. – Antwerpen: J.–E. Buschman; Gent: Ad. Hoste, 1881. – P. 42–43.

⁵ Jana Mollina II biogrāfijas fakti ir maz izzināti, taču tiek pieļauts, ka viņš varētu būt miris neilgi pēc Jana Mollina I nāves 1576. gadā. Sk.: *Valkema Blouw P.* The Antwerp Years of Nicolaes Mollijns // *Dutch Typography in the Sixteenth Century. The Collected Works of Paul Valkema Blouw / Ed. by T. Croiset van Uchelen, P. Dijkstra*. – Leiden; Boston: Brill, 2013. – P. 545.

⁶ *Nieuwenhuizen P.* Grensoverschrijdende wonderverhalen en krijgsberichten. Verspreidingsdynamiek van 16de-eeuwse anonieme Nederlandse teksten bij drukkers in Antwerpen. – Utrecht: Universiteit Utrecht, 2017. – Tab. III.

⁷ 1585. gadā Antverpeni ieņēma Spānijas karaspēks generāļa Alesandro Farnēzes (*Alessandro Farnese*,

1545–1592) vadībā. Protestantismu atbalstošajiem pilsētas iedzīvotājiem tika dota izvēle: divu gadu laikā konvertēties katoļticībā vai doties emigrācijā. Antverpeni pameta vairāki desmiti tūkstoši iedzīvotāju. Spāņu karaspēka uzbrukumī bija postījusi pilsētu arī 16. gs. 70. gados, radot ievērojamus zaudējumus. Šis periods izzīmē Antverpenes ekonomiskā uzplaukuma beigas un Ziemeļnīderlandes pilsētu, it īpaši Amsterdamas, pieaugošu dominanci reģionā. Plašāk par politiskajiem notikumiem sk., piem.: *Israel J.* The Dutch Republic. Its Rise, Greatness, and Fall, 1477–1806. – Oxford: Clarendon Press, 1998.

⁸ Nav avotu, kas sniegtu precīzu informāciju par to, cik daudz un kādi darbinieki strādāja Mollina iespiestuvēs Antverpenē un Rīgā. Tādēļ nav precīzi nosakāms, cik lielā mērā Mollins pats fiziski veidojis salikumus iespieddarbiem vai deleģējis šo uzdevumu darbiniekiem. Šī pētījuma kontekstā runāts par Mollinu kā tipogrāfijas darba vadītāju, kura praktiskā pieredze, zināšanas un kultūras konteksti ietekmēja iespieddarbu noformējumu.

⁹ Anglofonajā zinātniskajā literatūrā nereti dēvēti arī par "tipogrāfu ziediem" – *printer's flowers, fleurons*.

¹⁰ *Veroliet H. D. L.* Robert Granjon, Letter-Cutter (1513–1590): An oeuvre-catalogue. – New Castle: Oak Knoll Press, 2018. – P. 36.

¹¹ *Veroliet H. D. L.* Granjon's flowers. An enquiry into Granjon's, Giolito's, & De Tournes' ornaments; 1542–86. – Newcastle, Delaware: Oak Knoll Press, 2016. – P. 9.

¹² Turpat; *Veroliet H. D. L.* Robert Granjon, Letter-Cutter (1513–1590).

¹³ *Veroliet H. D. L.* Granjon's flowers. – P. 15.

¹⁴ Turpat. – 17. lpp.

¹⁵ *Junius H.* Emblemata.. – Antverpia: Officina

Christophori Plantini, 1565. Museum Plantin-Moretus, R 55.30.

¹⁶ *Guiccardini L.* Description de tout les Pais-Bas autrement dict la Germanie Inferieure, ou Basse-Allemaigne.. – Anvers: Guillaume Silvius, MDLXVII [1567]. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RW3/234. Vairāk par Silviusa darbību sk.: *Valkema Blouw P.* Willem Silvius' Remarkable Start // *Dutch Typography in the Sixteenth Century. The Collected Works of Paul Valkema Blouw*. – P. 415–454.

¹⁷ *Veroliet H. D. L.* Granjon's flowers. – P. 73–75.

¹⁸ *Libellus ethicus..* – Rigae Livonum: Nicolai Mollini, 1589. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RB/840.

¹⁹ *Veroliet H. D. L.* Granjon's flowers. – P. 87.

²⁰ *Boccius A.* Carmen gratulatorium De serenissimi, ac potentissimi principis Sigismundi Tertii.. – [Rīga]: Nicolaus Mollinus, MDXXCIIX [1588]. PAN Biblioteka Kórnicka.

²¹ *Oderborn P.* Vier Predigten Von dem Bogen Gottes in den Wolcken.. – Riga: Niclas Mollin, 1591. – S. [2]. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RBS/727.

²² *Eines Erbarh Raths der Königlichen Stadt Riga in Liefflandt..* – Riga: Niclas Mollin, 1591. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RB/843.

²³ Plašāk par Mollina no tēva mantoto inventāru, kas lietots tipogrāfa Antverpenes darbības posmā, sk.: *Valkema Blouw P.* The Antwerp Years of Nicolaes Mollijns. – P. 548–555.

²⁴ Turpat. – 546. lpp.

²⁵ *Veroliet H. D. L.* Granjon's flowers. – P. 175.

²⁶ Pašreizējā pētījuma pakāpē raksta autorei ir bijusi iespēja *de visu* iepazīties ar aptuveni trešdaļu no zināmajiem Mollina Antverpenē izdotajiem

iespieddarbiem, tādēļ sagaidāms, ka informācija par šajā darbības periodā lietotajiem dekoratīvajiem elementiem tiks papildināta.

²⁷ *Fürecker C.* Prosopopoeia pie in Christo nuper defuncti Domini Jodoci Reimers.. – Rigae Livonum: Typis Mollinianis, 1593. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RBS/835.

²⁸ Pieejamais materiāls liecina, ka Rīgas tipogrāfijas inventārā esošais komplekts bijis nepilnīgs.

²⁹ *Schwab W.* Letters without Words? The Danse Macabre Initials by Hans Holbein and His Followers // Mixed Metaphors: The Danse Macabre in Medieval and Early Modern Europe / Ed. by S. Knöll, S. Oosterwijk. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2011. – P. 361.

³⁰ *Becker R.* Exactor Reaedificationis Domus Domini.. – Riga: Gerhard Schrödern, 1643. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RBS/802.

³¹ *Lauterbach C.* Lectissima.. – Rigae: Georg. Matth. Nölleri, [1684/1712]. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums, RB/1357.

³² Darba fragments vēsta par dievu valdnieka Jupitera dusmās uz cilvēci sūtītiem plūdiem: (...) *poena placet diversa, genus mortale sub undis perdere et ex omni nimbo demittere caelo* (“[Bet Jupiteram] cits sods ir tīkams, no visām debesīm sūtīt lietusgāzes un zem viņiem iznīcināt cilvēci”). – Ovidija *Metamorfozas* / Izkaidrojās A. Giezens. – Rīga: A. Gulbja apgāds, 1930. – 7., 30. lpp.

³³ Nīderlandiešu valodas senākajās formās un arī mūsdienās *mol* – kurmis. Sk.: Nīderlandiešu-latviešu vārdnīca: Ap 10000 vārdi = Woordenboek Nederlands-lets: Ongeveer 10000 woorden / Sast. D. Viksna. – Rīga: Avots, 2014. – 353. lpp.

³⁴ Drukkersmerken uit de 15de en de 16de eeuw binnen de grenzen van het huidige België = Marques typographiques employées au XVIe et XVIIe siècles dans les limites géographiques de la Belgique actuelle / Ed. B. op de Beeck, F. van de Weghe. – Leiden: Brill, 1993. – P. 41, 165.

³⁵ Sk., piem.: Turpat. – 141.–142., 148., 150. lpp. u. c.

³⁶ *Meeus H.* From Nameplate to Emblem. The Evolution of the Printer's Device in the Southern Low Countries up to 1600 // *Typographorum Emblemata: The Printer's Mark in the Context of Early Modern Culture* / Ed. by B. F. Scholz, A. Wolkenhauer. – Berlin: De Gruyter Saur, 2018. – P. 80.

³⁷ Turpat. – 84. lpp.

³⁸ *Valkema Bloww P.* The Antwerp Years of Nicolaes Mollijns. – P. 546.

³⁹ *Hufnagel S.* Iceland's Lack of Printer's Devices: Filling a Functional and Spatial Void in Printed Books during the Sixteenth Century // *Typographorum Emblemata*. – P. 258.

⁴⁰ Pētījums tapis ar LR Kultūras ministrijas atbalstu pasākumu programmai “Latviešu grāmatai 500”.

List of images

1. Nicolaes Mollijns' salary records in Christophe Plantin's company accounting book. 1573. From: *Livre des ouvriers*, 1571–1579. Museum Plantin-Moretus, arch. 32, fol. 120.

2. Robert Granjon's combinable arabesque ornaments. Title page of Lodovico Guiccardini's book *Description de tout les Pais-Bas autrement dict la Germanie Inferieure, ou Basse-Allemagne*.. Publisher Willem Silvius. Antwerp, 1567. NLL CRBM, RW3/234.

3. Robert Granjon's set of two combinable ornaments and an arabesque vignette. Title page of the book *Verhandelinge van de vnie*.. Published by Nicolaes Mollijns. Antwerp, ca. 1579. Ghent University Library, BIB.MEUL.000388.

4. Robert Granjon's set of six combinable ornaments and an arabesque vignette. Title page of the book *De principaelste redenen ende oorsaecken*.. Published by Nicolaes Mollijns. Ghent University Library, BIB.MEUL.000653.

5. Robert Granjon's set of six combinable ornaments. Title page of Anselmo Boccio's book *Carmen gratulatorium*.. Published by Nicolaes Mollijns. Riga, 1588. PAN Biblioteka Kórnicka.

6. Robert Granjon's arabesque ornaments in the design of the Riga city coat of arms. Title page of the book *Eines Erbarn Raths der Königlichen Stadt Riga in Liefflandt*.. Published by Nicolaes Mollijns. Riga, 1591. NLL CRBM, RB/843.

7. Elliptical arabesque vignette. Title page of the book *Broederlijcke waerschouwinghe aen allen christen broeders*.. Published by Nicolaes Mollijns. Antwerp, 1581. Ghent University Library, BIB.TIEL.000239.

8. Elliptical arabesque vignette. Title page of Joachim Selerius' book *Inter doctos nobilis*.. Published by Nicolaes Mollijns. Riga, 1596. PAN Biblioteka Kórnicka.

9. Jean de Tournes' I copy of an arabesque ornament. Fragment of page 461 from Andrzej Lipski's book *Practicarum observationum ex iure civili*.. Published by Nicolaes Mollijns. Riga, 1602. NLL CRBM, RBS/1010.

10. Mannerist vignette with a *putto* in the centre. Fragment of page 10 from Andrzej Lipski's book *Practicarum observationum ex iure civili*.. Published by Nicolaes Mollijns. Riga, 1602. NLL CRBM, RBS/1010.

11. Mannerist vignette with a mask in the centre. Fragment of page 314 from Hermann Samson's book *Himlische Schatzkammer*.. Published by Christian Rittau, printed by Nicolaes Mollijns. Riga, 1625. NLL CRBM, RBS/842.

12. Initial S illustrated according to the *dance macabre* theme. Fragment of page 3 from the book *De expugnatione Civitatis Rigensis*.. Published by Nicolaes Mollijns. Riga, 1622. NLL CRBM, RBS/839.

13. The use of Robert Granjon's arabesque ornaments during the period of Gerhard Schroeder's activity. Title page of Rötger Becker's book *Exactor Reaedificationis Domus Domini*.. Published by Gerhard Schroeder. Riga, 1643. NLL CRBM, RBS/802.

14. The use of an elliptical arabesque vignette during the period of Georg Mathias Nöller's activity. The last page of Christian Lauterbach's homage publication *Lectissima*.. Published by Georg Mathias Nöller. Riga, 1684/1712. NLL CRBM, RB/1357.

15. The use of Jean de Tournes' I copy of an arabesque ornament during the period of Georg Mathias Nöller's activity. Fragment of page 4 from Otto Sehlmann's book *Jesus, Der Seelen Heil*.. Published by Georg Mathias Nöller. Riga, ca. 1690. NLL CRBM, RB/1326.

16. The use of Jan Mollijns' I printer's mark in Antwerp. The last page of Martial Masurier's book *Instructie en[de] leeringe om wel te biechte[n], ende God te bidden voor zijn sonden*.. Published by Jan Mollijns I. Antwerp, 1554. Museum Plantin-Moretus, 8 43.

17. The use of Jan Mollijns' I printer's mark in Antwerp. Title page of Charles Choquart's book *Epistre a monseigneur de Montpensier*.. Published by Jan Mollijns I. Antwerp, 1561. Ghent University Library, BIB.MEUL.000099/1.

18. The use of Jan Mollijns' I printer's mark in Riga. Title page of Liborius Depkin's book *Wörter-Büchlein*.. Published by Georg Mathias Nöller. Riga, 1705. NLL CRBM, RL2/3377.

Sāsinājumi attēlu parakstos / Abbreviations in captions

LNB RGRK – Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājums / NLL CRBM – National Library of Latvia Collection of Rare Books and Manuscripts

Summary

TRACES OF ANTWERP, THE NATIVE CITY OF NICLAES MOLLIJNS, IN THE BOOK PRODUCTION OF THE RIGA CITY PRINTERS' OFFICE, 16th–18th Century

Beāte Orlova-Rotgalve

In 2023, the National Library of Latvia presented a guest exhibition about Riga's first printer, Niclaes Mollijns (c. 1550–1625), at the Museum Plantin-Moretus in his native city of Antwerp. For the first time, the works of Mollijns created during periods of his work in Antwerp and Riga were exhibited together as a whole, allowing a close analysis of similarities between practices of book production and design undertaken in the print shops run by Niclaes Mollijns in both cities. Based on the research in preparation for the exhibition, the article examines the use of printers' ornaments, vignettes and decorative initials in Mollijns' print shops in Antwerp and Riga, revealing the transfer of skills and material culture between both cities in the late 16th century through the activities of an individual working in both regions.

During his time in Antwerp, Mollijns learned the craft of printing from his father, printer and woodcutter Jan Mollijns I (? – c. 1575/1576), and by working at the esteemed print shop of Christophe Plantin (c. 1520–1589). Niclaes inherited his father's print shop in 1576, which he continued to operate for the following decade. During this time, he developed a distinctive signature style and a core set of decorative elements which he used for the design of his books. This would later form the basis of the inventory of the Riga printers' office established by Mollijns in 1588.

Mollijns left Antwerp around 1586, presumably along with thousands of other Protestant emigrants who left the city after its fall to Spanish Catholic forces in 1585. Soon after, he set up shop in Riga, becoming the first printer in the entire region of Livonia. Mollijns seems to have brought parts of his Antwerp inventory with him, thus establishing a continuity between the book production practices of the Low Countries and Livonia. A core part of Mollijns' inventory are printers' ornaments designed by the French punch-cutter Robert Granjon (c. 1513–1590). Mollijns owned four sets of Granjon's combinable arabesque ornaments, which he used in most of his printed works over his entire career spanning nearly five decades. According to research by Belgian scholar Hendrik Vervliet, most of the sets owned by Mollijns were originally created by Granjon at Plantin's request. Thus the ornament sets later used by Mollijns in Riga have a strong connection by origin to the fashionable book design trends of the 1560s Antwerp.

Several other items can be identified as having travelled with Mollijns from Antwerp to Riga. One such example is an oblong

vignette featuring an arabesque design, used as a decoration on title pages and as a tailpiece in numerous books printed in both cities. In Antwerp, Mollijns had also owned several other larger arabesques which had originally belonged to his father. However, these did not make it to Riga, as presumably large parts of his Antwerp inventory were either destroyed during the Spanish military attacks or were sold before Mollijns' move abroad.

Through the activity of Mollijns, influences of book production techniques from the Low Countries and France were introduced to Riga and the broader region of Livonia, where over time they mixed with the more local German cultural influence. Woodcuts, printers' ornaments and other decorative elements originally used by Mollijns remained in use in the Riga printers' office up to the early 18th century, by which point they had become too worn for further use. Granjon's arabesque ornaments remained an often-used tool for decorating title pages and creating various tailpieces for decades to come. Thus, the fashions of Plantin and Granjon's time found long-term popularity among printers in the Livonian capital. The larger arabesque ornaments, including the copy of Jean de Tournes' I vignette, also remained in use until they fell into complete disrepair.

There is one special item in the Riga printer's office inventory connected to the family of Niclaes Mollijns that survived into the 18th century. For a long time, a printers' device with the Latin motto *Poena diversa placet* was thought to belong to the Riga city printer Georg Mathias Nöller (active 1684–1712), who used it on the title pages of his books in the early 1700s. However, previously unknown in Latvian scholarship, the printer's mark originally belonged to Jan Mollijns I, the father of Niclaes, who used it for signing his works from at least as early as 1554. The mark visually depicts the family name (*mol* meaning “mole” in Dutch) and has been without question identified as the printer's mark of Jan Mollijns I by several Belgian and Dutch scholars. Therefore, the first printer's mark used in Livonia has a far longer history than previously noted in Latvian scholarship. We can only guess how the printer's mark came into the possession of Nöller. It seems unlikely that he happened upon an item so closely related to the Mollijns family by accident. Incumbents of the Riga city printers' office inherited the entire inventories of their predecessors, therefore it might be possible that Mollijns brought his fathers' mark to Riga as a memento from his native city. There, it seemingly remained out of use for decades, until it was once again picked up by a new printer.